

УДК 330.3

JEL Classification: O14, O25

DOI: 10.15587/2312-8372.2019.187284

АНАЛІЗ ПЕРСПЕКТИВНИХ НАПРЯМІВ РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

Підлісна О. А.

АНАЛИЗ ПЕРСПЕКТИВНЫХ НАПРАВЛЕНИЙ РАЗВИТИЯ ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ УКРАИНЫ

Подлесная Е. А.

ANALYSIS OF UKRAINE'S INDUSTRIAL ENTERPRISES: DIRECTION OF DEVELOPMENT

Pidlisna O.

Об'єктом дослідження є промислові підприємства України і напрями їх сучасної трансформації в умовах постіндустріального розвитку економіки.

У роботі наведено результати дослідження поняття «промислове підприємство». Розкрито відмінності сприйняття промислового підприємства різними класифікаційними системами. Показано, як зміна терміну «продукція промислового призначення» на поняття «продукція проміжного використання» формує сучасне середовище виробничої діяльності підприємств.

У ході дослідження використовувалися методи аналізу, співставлення та узагальнення. Показано місце промисловості України у світових рейтингах. Оскільки світова промисловість знаходиться під впливом двох різнополярних факторів – розвиток економіки конкретної держави і розвиток території – основним завданням промислового капіталу стає визначення оригінальних і перспективних напрямів розвитку. Автором досліджено стан та визначено перспективи розвитку окремих груп промислових підприємств України. Теоретичне значення роботи розкривається у систематизації статистичних даних, які висвітлюють загрози і можливості змін зовнішнього середовища промислового підприємства. Показано динаміку сучасного перерозподілу значущості окремих груп підприємств добувної і переробної промисловості. Зазначено, що основним споживачем продукції проміжного використання стає сфера послуг. Тому змінюються вимоги до промислових підприємств, виникає потреба переходу від технологічного оновлення виробництва до формування кіберфізичних систем цифрової економіки.

Наукова новизна роботи полягає у визначенні перспектив розвитку добувної та переробної промисловості через суміжні види економічної діяльності.

Практична цінність роботи полягає у намаганні сформулювати конкретні шляхи диференціації і диверсифікації промислових підприємств. З урахуванням

стратегічних змін зовнішнього середовища промислових підприємств визначено суміжні групи і класи видів економічної діяльності, продукція яких матиме потенційні ринки збуту, а значить, і перспективи розвитку промислового підприємства.

Ключові слова: *промисловий комплекс, промислові підприємства, вид економічної діяльності, перспективні напрями розвитку, матриця вагомості.*

Объектом исследования являются промышленные предприятия Украины и направления их современной трансформации в условиях постиндустриального развития экономики.

В работе приведены результаты исследования понятия «промышленное предприятие». Раскрыто различия восприятия промышленного предприятия различными классификационными системами. Показано, как изменение термина «продукция промышленного назначения» на понятие «продукция промежуточного использования» формирует современную среду производственной деятельности предприятий.

В ходе исследования использовались методы анализа, сопоставления и обобщения. Показано место промышленности Украины в мировых рейтингах. Поскольку мировая промышленность находится под влиянием двух разно полярных факторов – развитие экономики конкретного государства и развитие территории – основной задачей промышленного капитала становится определение оригинальных и перспективных направлений развития. Автором исследовано состояние и определены перспективы развития отдельных групп промышленных предприятий Украины. Теоретическое значение работы раскрывается в систематизации статистических данных, которые показывают угрозы и возможности изменений внешней среды промышленного предприятия. Показано динамику современного перераспределения значимости отдельных групп предприятий добывающей и перерабатывающей промышленности. Отмечено, что основным потребителем продукции промежуточного использования становится сфера услуг. Поэтому меняются требования к промышленным предприятиям, возникает потребность перехода от технологического обновления производства к формированию киберфизических систем цифровой экономики.

Научная новизна работы заключается в определении перспектив развития добывающей и перерабатывающей промышленности через смежные виды экономической деятельности

Практическая ценность работы заключается в попытке сформировать конкретные пути дифференциации и диверсификации промышленных предприятий. С учетом стратегических изменений внешней среды промышленных предприятий определены смежные группы и классы видов экономической деятельности, продукция которых будет иметь потенциальные рынки сбыта, а значит, и перспективы развития промышленного предприятия.

Ключевые слова: *промышленный комплекс, промышленные предприятия, вид экономической деятельности, перспективные направления развития, матрица весомости.*

1. Вступ

Промислові підприємства традиційно вважаються основою економічної, фінансової, стратегічної безпеки держави [1]. Але на зміну індустріальній економіці прийшла постіндустріальна, економіка знань, основою якої вважається задоволення нематеріальних потреб [2, 3]. Така економіка входить у дисонанс з уявленням про традиційне базове структуроутворююче промислове підприємство як місце рутинної технології. Традиційні промислові підприємства важкого машинобудування, хімічні та нафтохімічні підприємства, вугільна, лісова, цементна промисловості застосовують автоматизовані системи управління і здійснюють свою діяльність, часто саме заради цієї діяльності. Тому важка промисловість України формує до 40 % експорту країни [4], експортує 80 % виробленої на українській території металопродукції. Така ситуація задовольняє імпортерів і експортерів – «брудні» технології лишаються тут, а готовий до подальшого застосування продукт надходить до провідних країн Європи, Азії. Економічні кризи кінця ХХ – початку ХХІ століть призвели до занепаду важкої промисловості України, але і у 2018 році вона формувала 40 % валютних надходжень в країну [4].

Ментальність фахівців ХХ-го століття не сприймає руйнування промислового комплексу України як фактор розвитку світової економіки і прагне до відновлення традиційного промислового виробництва. Тому актуальним є дослідження стану та перспектив оновлення базового промислового підприємства в Україні.

Таким чином, *об'єктом даного дослідження* є промислові підприємства України і напрями їх сучасної трансформації в умовах постіндустріального розвитку економіки. *Метою дослідження* є розкриття причин кризи промислового комплексу України та визначення напрямів інноваційного розвитку промислового підприємства.

2. Методика проведення досліджень

В основі застосованих методик лежить емпіричний аналіз результатів діяльності суб'єкта дослідження і виявлення потреб його розвитку. Дане дослідження є аналітичним. Застосовані методики дослідження, де в основі отримання первинної інформації є документи про діяльність та результати роботи. Це спеціальні наукові методи збирання інформації (аналіз документів, спостереження). А також спеціальні наукові технології (організація вибірки, визначення системи показників, підходи до обробки і аналізу інформації [5, 6]).

Оскільки об'єктом дослідження є велика економічна система (промисловий комплекс України) і її складові (промислові підприємства), які у свою чергу є складними системами, то застосований системний підхід.

3. Результати дослідження та обговорення

Нормативні акти України [7, 8] не виділяють промислові підприємства, а визначають їх як підприємства, що виробляють продукцію у визначених обсягах згідно із заданими технологіями. Але процес промислового виробництва характеризують як процес перероблення (механічного, хімічного,

ручного тощо), який використовують для виготовлення нової продукції (споживчих товарів, напівфабрикатів чи засобів виробництва), оброблення товарів, які були у використанні, надання промислових послуг [8]. Відповідно до цього термін «промислове підприємство» в українських нормативних актах охоплює такі види економічної діяльності, як:

- добувна промисловість та розроблення кар'єрів (секція В за кодами видів економічної діяльності (КВЕД) в Україні;
- переробна промисловість (секція С);
- постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря (секція D);
- водопостачання, каналізація, поводження з відходами (секція E);
- будівництво (секція F).

До промислових підприємств також відносять підприємства санітарного обслуговування, транспорт, склади і служби зв'язку, оскільки до будівель промислових та складів (код 125) належать будівлі промислового призначення, наприклад, фабрики, майстерні, бойні, пивоварні заводи, складальні підприємства тощо. За даними [9] станом на 2019 рік кількість підприємств і фізичних осіб підприємців у промисловості як види економічної діяльності співвідносяться як 1:2, а об'ємні показники виготовленої промислової продукції навпаки – 2:1. Оскільки державна статистика дає узагальнені показники по промисловості (КВЕД А+В+D+E), то для визначення такого розподілу всередині промисловості (добувна, переробна, постачання електроенергії і водопостачання) можна скористатися загальною тенденцією.

Дослідження показали, в умовах впливу двох різнополярних факторів – розвитку економіки конкретної держави і розвитку території – визначення оригінальних і перспективних напрямів розвитку територій є основним завданням промислового капіталу. А парадигма управління регіональним розвитком посідає провідне місце серед напрямів інноваційного розвитку. У роботі [10] зазначається, що основними напрямками інноваційної діяльності промислових підприємств є зростання рівня доходів, технологічна модернізація і ресурсозбереження, а найпоширенішим – оновлення продукції. В Україні Державна служба статистики з 2018 року почала оцінювати промислові підприємства за перспективністю розвитку їх ділової активності [11]. Зведена таблиця індексних показників наведена в табл. 1.

Таблиця 1

Очікування промислових підприємств у IV кварталі 2019 року*

Індекс	Очікувані зміни значення індексу, відносні пункти	Результативне значення індексу, відносні пункти
Індикатор ділової впевненості в промисловості	-1	-5,6
Індикатор ділового клімату в промисловості	+0,2	+0,6
Оцінка поточного обсягу замовлень на виробництво продукції у промисловості	-5	-34
Очікування зміни обсягу продукції у промисловості	+4	+13
Оцінка поточного обсягу запасів готової продукції у промисловості	+2,5	-5
Оцінка експортного попиту	-5	-23
Очікування зміни відпускних цін на продукцію промисловості	+5	+25
Очікувані зміни кількості промислових працівників на підприємствах	+5	0

Примітка: * – таблиця складена автором на підставі даних [11]

Власники промислових підприємств зазначають, що нічого не стримує їх виробництво [9], а це свідчить про застосування креативних підходів в управлінні. Промислові підприємства полишають ринки з низьким попитом на продукцію і таким чином позбавляються нестачі фінансування.

Інноваційний розвиток сучасного підприємства передбачає принципову новітність, а значить, не просто невизначеність, а комплексну невизначеність. Якщо на початку XXI століття вагомість промисловості у формуванні бюджету України становила 66 %, а сфери послуг 34 % [12], то на кінець другого десятиліття стратегія формування надходжень змінюється [9, 13]. Обсяг реалізованих товарів проміжного споживання (продукції промислового призначення) в середньому за 2019 р. становить 47,5 % до всієї реалізованої продукції, споживчих товарів тривалого використання 1,2 % [9]. Змінюється і структура видів економічної діяльності в середині промисловості (табл. 2).

Таблиця 2

Порівняльна характеристика реалізації продукції промисловості*

Вид економічної діяльності	Структура випуску товарів та послуг за ВЕД, % до загальної кількості за роками			
	2019	2018	2016	2014
Загалом промисловість, у т.ч.	100	100	100	100
– добувна	16,7	15,2	13,1	12,9
– переробна	64,2	65,3	65,0	67,7
– постачання електроенергії, пари, газу, повітря	17,9	18,5	21,0	18,2
У тому числі у переробній:				
– виробництво з деревини та поліграфія	3,4	3,4	3,5	3,4
– виробництво хімічної продукції	2,9	2,7	3,3	3,9
– машинобудування	7,3	7,2	6,5	7,9
– виробництво автотранспорту	3,0	2,9	2,1	3,2

Примітка: * – складено автором на підставі даних [8]

Основні показники, що характеризуватимуть промисловість у тому числі і у 2020 році лишаються незмінними [9]:

- сталий розвиток;
- зменшення обсягів ринків прямої реалізації продукції;
- диверсифікація номенклатурних позицій;
- зменшення обсягів виробництва за номенклатурними позиціями з урахуванням особливостей економіки замкнутого циклу;
- найкращі доступні техніко-технологічні інновації в умовах обмеженого ресурсного забезпечення.

З метою визначення напрямів оновлення, реконструкції і реставрації промисловості авторами було систематизовано напрями диверсифікації і диференціації промислових підприємств через суміжні види економічної діяльності (табл. 3). Застосований системний підхід дозволив шляхом аналізу та синтезу структурно-логічних схем промислового комплексу України визначити наступне.

Диверсифікація стає обов'язковим інструментом управління бізнес-процесами. І вже в межах усвідомлення свободи у прийнятті господарських рішень в умовах однорангової економіки [14] безієрархічних моделей управління можлива диверсифікація товарного портфелю.

Таблиця 3

Прогнозні напрями диференціації і диверсифікації промисловості України*

Вид економічної діяльності	Стратегічні сфери розвитку України до 2020 року/Можливості добувної і переробної промисловості						
	Інфраструктура		Енергетика	Сільське господарство та рибальство	Житлово-комунальне господарство	Фактори національної гордості	
	Транспортна	Телекомунікаційна				Космічна галузь	Інноваційні програми
Добувна промисловість	Розробка кар'єрів на замовлення автодору	–	Добування невідновлюваної сировини	Видобування мінеральної сировини для хімічної промисловості (виробництво добрив)	Розробка кар'єрів для видобутку сировини	Розробка кар'єрів для видобутку сировини	–
Переробна промисловість, у тому числі:							
– вироби з деревини та поліграфія	Окремі елементи оздоблення	–	Альтернативні види палива	Матеріали для мульчування земель, екологічні матеріали для будівництва, елементи оздоблення, пакування	Елементи конструкцій, елементи оздоблення	Елементи оздоблення	Екологічні і відновлювальні технології переробки
– виробництво хімічної продукції	Матеріали конструкційні і оздоблювальні, матеріали для автодору	Нові матеріали	Тепло- і енергоізоляційні матеріали, конструкційні матеріали	Хімічні засоби захисту рослин і тварин, добрива, конструкційні матеріали	Конструкційні і оздоблювальні матеріали, матеріали для машинобудування	Конструкційні і оздоблювальні матеріали	Матеріали із заданими властивостями
– машинобудування	Машини та обладнання спеціального призначення				Машини, обладнання, устаткування спеціального призначення	Спеціалізоване машинобудування, мале машинобудування	
– виробництво автотранспорту	Спеціалізований і пасажирський транспорт	Спеціалізоване і мале автомобілебудування					

Примітка: * – складена автором на підставі аналізу зв'язків видів економічної діяльності

З'ясовано перспективи розвитку добувної і переробної промисловості України з урахуванням стратегічних їх пріоритетів [15]. З урахуванням частоти прогнозного запиту того чи іншого напрямку розвитку промисловості, авторами складено таблицю вагомості напрямів диверсифікації та диференціації (табл. 4).

Таблиця 4

Матриця вагомості перспективних напрямів розвитку промисловості*

Напрямок, перспективний запит	Вагомість, %
Добувна промисловість:	
– Розробка кар'єрів на замовлення	60
– Добування невідновлювальної сировини паливно-енергетичної групи	20
– Видобування мінеральної сировини для хімічної промисловості (виробництво добрив)	20
Переробна промисловість:	
– Машини, обладнання і устаткування спеціального призначення	16,5
– Спеціалізоване і мале автомобілебудування	16,5
– Матеріали конструкційні	13,8
– Матеріали оздоблювальні і окремі елементи оздоблення	8,4
– Матеріали із заданими властивостями	8,4
– Елементи конструкцій	2,8
– Спеціалізоване і мале машинобудування	2,8
– Спеціалізований транспорт	2,8
– Пасажирський транспорт	2,8
– Матеріали для машинобудування	2,8
– Тепло-і електроізоляційні матеріали	2,8
– Матеріали для автодору	2,8
– Хімічні засоби захисту рослин і тварин, хімічні добрива	2,8
– Матеріали для мульчування земель	2,8
– Екологічні і відновлювальні технології переробки	2,8
– Альтернативні види палива	2,8
– Екологічні матеріали для будівництва	2,8
– Елементи пакування	2,8

Примітка: * – складено автором на підставі статистичної обробки даних аналітичного дослідження

Аналіз напрямів розвитку України показав наступне. Добувна та переробна промисловості і будівництво є структуроутворюючими видами економічної діяльності для економіки України. Але розроблення кар'єрів, поліграфія, хімічна промисловість, виробництво машин і устаткування не знайшли прямого відображення в стратегії розвитку України. Проте перспективними напрямками реалізації їх потенціалу в сучасних умовах мають стати суміжні види економічної діяльності: енергетичне машинобудування, сільськогосподарське машинобудування, виробництво обладнання і матеріалів для функціонування житлово-комунального господарства. Інноваційним напрямом є реалізація потенціалу промислового підприємства через сферу послуг (виконання замовлень сфери послуг). Великотоннажне масове виробництво втрачатиме і надалі перспективи розвитку, перспективним є серійне і індивідуальне одиничне виробництво. Такий підхід до формування засад діяльності

промисловості («важкої промисловості») вимагає повного переоснащення і оновлення потужностей.

Інноваційно-актуальними напрямками оновлення, реконструкції і реставрації техніко-технологічної бази конкретних промислових підприємств стають гнучкі технології, багатофункціональне обладнання і мобільні (пересувні) технологічні лінії. Таким чином, набуває змістовного наповнення дефініція «інноваційної реконструкції промислових підприємств». Застосування сучасних інструментів економіки сталого розвитку (синтез, передбачення, співставлення, формування очікувань) дозволяє генерувати нові можливості для добувної і переробної промисловості України. У тому числі і у сфері Інтернету речей, шляхом переходу до «кіберфізичних систем» Індустрії 4.0 [3, 16]. Отримані результати є першим кроком аналітичної роботи з метою визначення перспектив української промисловості. Можуть бути застосовані при формуванні стратегій бізнес-управління промисловими підприємствами.

4. Висновки

Проведений аналіз дефініцій «промисловість», «промислове підприємство» засвідчив, що державні нормативні акти не дають чіткого уявлення про ці терміни і формують системи на їх основі залежно від мети систематизації. Неузгодженість термінологічних понять може стати основою неадекватної оцінки промисловості України у міжнародних рейтингах.

На підставі даних Державної служби статистики позитивним у розвитку промислових підприємств України є тільки свобода власників у підходах в управлінні: підприємства полишають ринки з низьким попитом на продукцію і так позбавляються нестачі фінансування.

Авторським доробком є застосування системного підходу (аналіз і синтез) до визначення напрямів оновлення, реконструкції і реставрації промисловості України. Такий підхід дозволив систематизувати диверсифікацію і диференціацію як стратегії вибору пріоритетних напрямів розвитку промислових підприємств через суміжні види економічної діяльності. Запропонована матриця вагомості перспективних напрямів розвитку промисловості дозволить промисловим підприємствам свідомо обирати види економічної діяльності і формувати гнучкість виробничих технологій в умовах переходу до Індустрії 4.0.

Література

1. Skrebets, I. V. (2012). Stratehichna bezpeka pidpriemstva yak reaktsiia na dynamichni zminy zovnishnoho seredovishcha. *Aktualni problemy ekonomiky*, 11 (137), 58–64.
2. Putsenteilo, P. R. Humeniuk, O. O. (2018). Tsyfrova ekonomika yak novitnii vektor rekonstruktsii tradytsiinoi ekonomiky. *Innovatsiina ekonomika*, 5-6 (75), 131–142.
3. Voitko, S. V. (2018). Biznes-model Industrii-4.0 u rozvytku prylyadobuduvannia Ukrainy. *Efektivnist inzhenernykh rishen u prylyadobuduvanni*. Kyiv: KPI im. Ihoria Sikorskoho, 324–327.

4. *Ukrainska promyslovist ta enerhetyka – trendy 2018-ho* (2018). Available at: <https://nachasi.com/2018/12/03/industry-ukraine/>
5. Pankratova, L. A. Ratushna, O. P., Pidlubna, O. D. (2014). Formation of information streams of income for the purposes of system administration. *Aktual'ni problemy ekonomiky*, 10 (160), 481–489.
6. Ponikarov, V. O. (2014). The main problem of controlling implementation. *Aktual'ni problemy ekonomiky*, 10 (160), 40–44.
7. *Hospodarskyi Kodeks Ukrainy* (2003). Verkhovna Rada Ukrainy No. 436-IV. 16.01.2003. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
8. *Klasyfikatsiia vydiv ekonomichnoi diialnosti DK 009:2010* (2010). Derzhspozhyvstandart Ukrainy No. 457. 11.10.2010. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vb457609-10>
9. *Derzhavna sluzhba statystryky Ukrainy*. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
10. Kazachkov, I. O., Stiempen, O. V. (2013). *Shliakhy zabezpechennia innovatsiinoho rozvytku promyslovoho pidpryemstva*. Available at: http://www.zgia.zp.ua/gazeta/evzdia_5_090.pdf
11. *Ochikuvannia promyslovykh pidpryemstv u IV kvartali 2019 roku shchodo perspektyv rozvytku yikh dilovoi aktyvnosti* (2019). Derzhavna sluzhba statystryky Ukrainy. Available at: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2019/fin/rp/prom/Industry_4_2019.pdf
12. Pidlisna, O. A., Yankovyi, V. V., Doroshenko, M. P. (2010). *Osnovy vyrobnychoho pidpryemnytstva*. Kyiv: NTUU «KPI», 272.
13. *Pro stratehiiu staloho rozvytku «Ukraina – 2020»* (2015). Ukaz Prezydenta Ukrainy No. 5/2015. 12.01.2015. Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>
14. Andreev, K. (2018). *Odnorangovaia ekonomika*. Izdatelskie resheniia, 230.
15. Pidlisna, O. A. (2017) Innovatsiina rekonstruktsiia promyslovosti Ukrainy v umovakh staloho rozvytku. *Ekonomichnyi visnyk NTUU KPI*, 14, 46–53.
16. Rozhdestvenskii, O. (2019). Sliianie mirov. *Ekspert Severo-Zapad*, 2 (667). Available at: <http://expert.ru/northwest/2019/02/sliianie-mirov/>

The object of research is the industrial enterprises of Ukraine and the directions of their modern transformation in the conditions of post-industrial development of the economy.

The paper presents the results of a study of the «industrial enterprise» concept. The differences in the perception of an industrial enterprise by various classification systems are disclosed. It is shown how a change in the term «industrial products» to the concept of «intermediate products» forms the modern environment for the production activity of enterprises.

The study used methods of analysis, comparison and generalization. The place of Ukrainian industry in world ratings is shown. Since world industry is influenced by two different polar factors – the development of the economy of a particular state and the development of the territory – the main task of industrial capital is determination of the original and promising directions of development. The author investigates the

state and determined the prospects for the development of individual groups of industrial enterprises in Ukraine. The theoretical significance of the work is revealed in the systematization of statistical data that illuminate the threats and opportunities for changes in the external environment of an industrial enterprise. The dynamics of the modern redistribution of the significance of individual groups of enterprises in the mining and processing industries is shown. It is noted that the service industry is becoming the main consumer of intermediate products. Therefore, the requirements for industrial enterprises are changing, there is a need for a transition from technological updating of production to the formation of cyber-physical systems of the digital economy.

The scientific novelty of the work is determination of the development prospects of the mining and processing industries for related types of economic activity.

The practical value of the work is in an attempt to formulate concrete ways of differentiation and diversification of industrial enterprises. Taking into account strategic changes in the external environment of industrial enterprises, related groups and classes of types of economic activity are identified, the products of which will be potential sales markets, and hence the prospects for the development of an industrial enterprise.

Keywords: *industrial complex, industrial enterprises, type of economic activity, promising areas of development, significance matrix.*